



<http://www.diva-portal.org>

This is the published version of a chapter published in *Kritik och beundran: Jean-Jacques Rousseau och Sverige 1750-1850*.

Citation for the original published chapter:

Ekman, S. (2017)

Dåren, den dygdige medborgaren och den skadlige filosofen: Carl Christoffer Gjörwells bilder av Rousseau i *Den Svenska Mercurius* 1755-1765

In: Jennie Nell & Alfred Sjölin (ed.), *Kritik och beundran: Jean-Jacques Rousseau och Sverige 1750-1850* (pp. 67-93). Lund: Ellerströms förlag

N.B. When citing this work, cite the original published chapter.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:his:diva-14206>

STEFAN EKMAN

## Dåren, den dygdige medborgaren och den skadlige filosofen

*Carl Christopher Gjörwells bilder av Rousseau i Den Svenska  
Mercurius 1755–1765*

Syftet med den här studien är att undersöka introduktionen och bilden av Rousseau i den svenska periodiska pressen fram till 1765. I praktiken betyder det att det är recensioner, nyheter och andra texter i *Den Svenska Mercurius* (1755–1765) som står i fokus.<sup>1</sup> Ett intressant och för undersökningen viktigt dokument är den prenumerationslista som publicerades i första årgången och som visar att läsarna kom från olika geografiska och sociala sfärer. Här återfinns personer med kontakter vid hovet, de som ingick i vittra kretsar i Stockholm och även lärda i Uppsala. De läste Rousseau på originalspråk, reste utomlands, förde utländsk korrespondens och höll sig på olika sätt à jour med aktuella händelser på kontinenten.<sup>2</sup> I kontrast till dessa grupper står de män och kvinnor som geografiskt och socialt befann sig i periferin, men som ville ta del av både nationella och internationella nyheter och ny kunskap. Det handlar om handelsmän, borgare, lärare, präster, militärer och andra tjänstemän runt om i Sverige, med den tidiga upplysningens vetenskapsintresse och tro på kunskapen som ett sätt att utveckla sig själva och samhället. Denna grupp fick då det mesta av, om inte all, informationen om Rousseaus texter och hur de togs emot i Europa genom *Den Svenska Mercurius* förmedling.

## *Utländska nyheter i svenska tidskrifter*

Carl Christopher Gjörwell (1731–1811) startade tidskriften vid en tidpunkt då efterfrågan på nyheter om utländsk litteratur var ett diskussionsämne och sågs som ett behov. Den tidskrift som dittills hade förmedlat denna information, om än i blygsam omfattning, var Lars Salvius' *Lärda Tidningar* (1745–1773). Salvius övergav dock bevakningen av utländska vittra nyheter och böcker till förmån för svensk och översatt litteratur 1753.<sup>3</sup> Behovet av information om utländska vetenskapliga händelser och utländsk litteratur påpekades även från officiellt håll. Hovkanslern Henning Adolf Gyllenborg föreslog i kanslikollegiet den 5 februari 1755 en inhemsk tidskrift med fokus på utländsk litteratur.<sup>4</sup> I det läget startade Gjörwell *Den Swenska Mercurius* och ledde den under tio års tid, med undantag för perioden 1760–61, då Erik Ekholm tillfälligt tog över redaktörskapet.<sup>5</sup> Gjörwell gjorde ingen hemlighet av att innehållet till delar hämtades från utländska tidskrifter. I ett "Företal" till den tredje årgången 1758–1759 räknar han upp ett antal danska, franska och tyska publikationer och lyfter särskilt fram *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen*, som mycket material lånades från. Recensionerna i *Den Swenska Mercurius* beskrivs också som "til större delen tagna ur utländska lärda Journaler och Tidningar".<sup>6</sup> Med tidskriften kom även ett nytt förhållningssätt till den litteratur som recenserades. Tidigare hade recensionerna i hög utsträckning bestått av innehållsreferat blandat med hyperboliska omdömen. Med Gjörwell kom en kritik som närmade sig dagens recensionsverksamhet och han anlade en frän polemisk ton när han tyckte att författaren inte höll måttet. Framställningen var dock inte elegant elak på det sätt som utmärkte Johan Henric Kellgrens kritik ett kvarts sekel senare. Gjörwell hade några mer principiella utgångspunkter i sin kritiska verksamhet, vilka inte minst lyser igenom i polemiken. Han var trogen rojalist, med en uttalat kristen ståndpunkt. Historia var vidare Gjörwells specialområde och han kritiserade hårt beskrivningar som inte var empiriskt grundade och som inte innehöll historiskt korrekta fakta. Vetenskaplighet ställdes ofta mot elaborerad och välformad stil. Det är då inte förvånande att Gjörwells förhållande till de franska encyklopedisterna och deras skrifter inte var positivt. Särskilt negativa



Porträtt av C.C. Gjörwell, Per Krafft d.ä. 1793. Norrköpings museum.

omdömen fick Voltaire. Även om denne beskrevs som en stor stilist och filosof, konstaterade Gjörwell att han inte var någon historiker och som ytterligare försvarande omständighet anges vid upprepade tillfällen Voltaires gudlöshet.<sup>7</sup> Gjörwells hållning var i detta konsekvent under de tio år som *Den Svenska Mercurius* existerade. Synen på Rousseau och dennes skrifter var däremot mer komplex och förändrades avsevärt under decenniet.

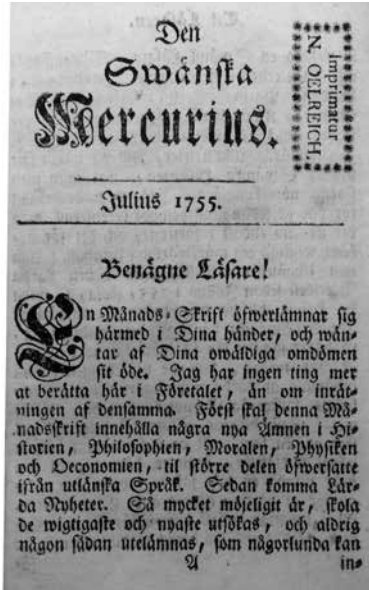
### *Forskning om Den Svenska Mercurius, Gjörwell och Rousseauintroduktionen i Sverige*

Forskningen på området är inte omfattande. Ett antal äldre studier tar upp eller berör Gjörwell som person och som publicist.<sup>8</sup> Otto Sylwan har skrivit mest utförligt om hans publicistiska verksamhet i *Svenska pressens historia till statshövelningen 1772* (1896), med ett omfattande kapitel om *Den Svenska Mercurius*.<sup>9</sup> Ingemar Oscarssons avsnitt om 1700-talets tidskrifter i *Den svenska pressens historia* ger en mer koncentrerad bild både av Gjörwells verksamhet och av olika tidskriftsgenrer

under perioden.<sup>10</sup> Jakob Christensson håller fram Gjørwell som exempel på en av tre grupperingar med olika hållningar till upplysningen och de nyckelbegrepp som är kopplade till den. Mångsysslaren Gjørwell representerar 'encyklopedisten', ett epitet som konkretiseras i dennes misslyckade försök att, tillsammans med Jacob Johan Anckarström, skapa och ge ut en svensk encyklopedi i Diderots och d'Alemberts anda.<sup>11</sup> Projektet drog ut på tiden och slutpunkten utgjordes av en konkurs – inte den första – för Gjørwell 1787. Kunskaps spridning och lärdom som upplysningsideal hade då redan ersatts av en ny typ av ironisk och elegant spirituellt vitterhet i händerna på Kellgren, Anna Maria Lenngren, Carl Gustaf af Leopold och andra yngre krafter på den gustavianska parnassen.<sup>12</sup>

Gjørwells internationella influenser, kontakter med, och egna insatser i tyska och franska tidskrifter har uppmärksammats. Mathias Persson beskriver Gjørwells kontakter med utländska publicister och inte minst med *Göttingische Anzeigen*.<sup>13</sup> Den tyska publikationen utgjorde en nod i ett internationellt nätverk, 'de lärdas republik', där *Den Swenska Mercurius* under det decennium den gavs ut, var den svenska parten.<sup>14</sup> Bilden kompletteras av Ingemar Oscarssons artikel om Gjørwells medverkan i utländska tidskrifter.<sup>15</sup> Sammantaget visar dessa studier vilken aktiv publicist Gjørwell var. Under flera decennier från 1760-talet och framåt tryckte och omarbetade han texter från utländska tidskrifter och spred information om Sveriges politik, vetenskap och vitterhet till utländska läsare, genom artiklar både på tyska och franska.<sup>16</sup>

Rousseaus introduktion i Sverige genom den periodiska pressen berörs i Sylwans avsnitt om *Den Swenska Mercurius*. Tre recensioner nämns och den första av dessa, av Rousseaus andra avhandling, om människans ojämlikhet, är även central för avsnittet om den periodiska pressen i Marie-Christine Skunckes artikel om den svenska introduktionen av Rousseau kring 1760.<sup>17</sup> Hon beskriver olika sfärer i Sverige med varierande tillgång till och syn på Rousseaus skrivande: hovet, de vittra kretsarna i Stockholm och de lärda i Uppsala. Utöver dessa fanns då läsarna i den sociala och geografiska periferin utan närmare kontakt med kontinentens intellektuella liv. Konturerna av hur denna grupp såg ut, anas i den 15 sidor långa "Alphabetisk Förteckning på de



*Den Swenska Mercurius* första nummer juli 1755. Foto Stefan Ekman.

respective Herrar och Fruentimmer, som behagat prenumerera på den Swänsta Mercurius, för Första årgången” i den första årgången av *Den Swenska Mercurius* 1756–1757.<sup>18</sup> Prenumeranterna listas i bokstavsordning med namn och titel. Sylwan ger en bild av prenumeranternas sociala spridning:

Mercurius gjorde lycka; vid första årets slut hade tidskriften redan öfver 400 prenumeranter. Det är icke utan sitt intresse att se till, hvilka klasser dessa tillhörde. Talrikast voro ämbetsmännen (145); prästerskapet och annat lärdt folk räknade hvardera 70 representanter; vidare kommo några och femtio handlande och brukspatroner, ett mindre antal läkare o.s.v.<sup>19</sup>

Gjörwells lista innehåller även information om vilka prenumeranter som bodde utanför Stockholm, totalt är det 80 av 419 personer. I universitetsstäderna bodde 33 prenumeranter, varav sjutton i Uppsala, sju i Lund och nio i Åbo. Dessa utgjordes främst av lärare vid



Prenumerantlista ur *Den Swenska Mercurius* första nummer. Foto Stefan Ekman.

universiteten, men även av kyrkliga företrädare och studenter.<sup>20</sup> Prenumeranterna i Göteborg återfanns på läroverket, inom kyrkan, det privata näringslivet, men även enstaka militärer och tjänstemän förekommer. Ett antal läsare bodde på mindre orter, främst rör det sig om kyrkoherdar, men också militärer. Runt om i Sverige, i Härnösand, Sundsvall, Söderköping och Barsebäck, fanns prenumeranter på *Den Swenska Mercurius*.<sup>21</sup> Dessa var inte del av de kretsar som hade tillgång till direktinformation om europeisk vetenskap och vitterhet. De hade med största sannolikhet inte heller tillgång till Rousseaus och de franska encyklopedisternas verk på originalspråk.<sup>22</sup> För dessa läsare var beskrivningen av och nyheter om Rousseau i *Den Swenska Mercurius* den enda bild man fick av mannen och hans verk, i alla fall under tidskriftens inledande år.

### *Recensioner av Rousseaus skrifter i Den Swenska Mercurius*

I juninumret 1756 av *Den Swenska Mercurius* publicerades den första recensionen av ett verk av Rousseau. Det sker med ingressen: ”Här

utkom förl. år på 332 s. i st. 8 Discours sur l'origine & les fondemens de l'inegalité entre les hommes par J. Jaques (sic!) Rousseau, Citoyen de Geneve".<sup>23</sup> Texten är placerad i avdelningen "Lärda nyheter", under rubriken "Amsterdam". Orten anger verkets tryckort. Placeringen och rubriceringen motsvarar den i *Göttingische Anzeigen* från den 5 december 1756.<sup>24</sup> Den svenska texten är, som Sylwan påpekar, i långa stycken en översättning av den tyska recensionen.<sup>25</sup> Förändringarna och tilläggen spetsar till omdömena i linje med Gjørwells syn på kritikers uppgift och visar upp hans drastiska och polemiska uttryckssätt. Både den tyska och den svenska recensionen fokuserar på avhandlingens första del, med tyngdpunkten på kontroversiella avsnitt: nakenheten, kärleksbeskrivningen, den fysiska överlägsenheten hos människan i hennes naturtillstånd jämfört med den civiliserade människan, och inte minst på släktskapet mellan människa och apa. I båda texterna markeras distans till det beskrivna genom återkommande påminnelser om att det rör sig om "Herr R:s människa".<sup>26</sup> Kritiken slutar i båda recensionerna med en kort summering av avhandlingens andra del, som behandlar den fortsatta utvecklingen då åkerbruket skapade tanken om det personliga ägandet, vilket gav upphov till omsorgen om morgondagen och därigenom blev den utlösande orsaken till girighet och krig. I den tyska texten anges att de 70 första sidorna står i centrum för recensionen. Gjørwell är mer kryptisk och den läsare som eventuellt hade läst Rousseaus avhandling måste ha ställt sig frågande till beskrivningen: "[d]et öfrige af bokens innehåll säger sig sjelf, tillika med alt det, som af sådane principier följa bör och kan."<sup>27</sup> Ett ytterligare tillägg i den svenska recensionen är en passus i anslutning till beskrivningen av människan i naturtillståndet, ett avståndstagande som, åtminstone för Stockholmsläsarna, var konkret och tydligt: "(Om någon altså här i Stockholm wil se en Rousseausk menniskja, så behagar han besöka dårhuset på Danwiken)."<sup>28</sup> Gjørwell har ännu en kommentar som understryker den kristna aspekten av avståndstagandet från beskrivningen av naturtillståndet:

Denna skrift är et uppenbart bewis, huru en klok menniskja afklädt sig liksom sin natur, och fallit i en slags yra. Här har intet förnuft, mindre vördnad för Guds ord, fört pennan och styrt tankarne. Om



det i Philosophiska Fakulteten wore brukeligt, att göra folk till Fantasier, så wore Herr Rousseau en av de skickeligaste Candidater nu för tiden.<sup>29</sup>

Om detta var en läsares första möte med Rousseaus idéer, så torde intrycket ha blivit lika märkligt som negativt. Ingressen till recensionen lyder: "Academien i Dijon, som redan en gång krönt vår Genfiska Borgare för en paradoxe upplösning om sedernas förderfwande genom wetenskaperne".<sup>30</sup> Det tyska originalet har snarlika formuleringar men utelämnar medborgarreferensen, något som svenska läsare, i alla fall vissa av dem, uppenbarligen förväntades förstå, även om epitetet inte förekommit tidigare i *Den Swenske Mercurius*. För prenumeranter utan kontakt med kretsarna i Stockholm och Uppsala hade denna anspelning troligen inte någon referent.

Den andra recensionen trycktes i oktobernumret 1759. Det är en 12 sidor lång text om *Lettre à M. d'Alembert*.<sup>31</sup> Recensionen återfinns i avdelningen "Lärda nyheter" och återigen är det till delar en översättning från *Göttingische Anzeigen*.<sup>32</sup> Gjørwells text är även denna gång mer omfattande, med utvikningar, exemplifieringar och personliga ställningstaganden.<sup>33</sup> En skillnad finns redan i författarpresentationen. Den tyska recensionen inleds med benämningen "J. Jacob Rousseau, der bekannte Bürger zu Genf". Gjørwell väljer ett mer personligt tilltal av läsarna och har en mer sympatisk hållning till den författare som han tre år tidigare inte ansåg vara vid sina sinnes fulla bruk. Det är en utförlig introduktion som visar upp en tudelad hållning som kom att känneteckna bilden av Rousseau i *Den Swenska Mercurius*:

Wi kungjöra härmed åter våra läsare et arbete af H. Rousseau, som med skäl kan räknas bland våra namnkunniga Skribenter. Ingenting liknar den styrka, hwarmed han föredrager sina tankar, och om de icke wore nästan alltid paradoxa, skulle knapt någon kunna emotså hans intagande wältalighet. Han må säga hwad han wil; at aldeles försaka bokliga konster för at störta sig i okunnighet, och at öfwer gifwa samhället för at wandra i skogar och ödemarker, det lærer wäl alltid blifwa förslager, som äro alt för hårda at gifwa åt sådane personer, som werkeligen hafwa åtnjutit de fördelar, hwilka den goda Borgaren i Genf wil at wi skola låta fara. Sanningen til sägandes, lærer han wäl

aldrig hafwa alfvarsamt tänkt hwad han den gången skref, om icke i några så missnögdä ögnableck, til äfwentyrs härrörande af en sjuklig kropp [...] Dock ware härmed huru det det wil, alt hwad som kommer från H. Rousseau, saknar icke läsare, och äger mäst alltid den egenskapen at intaga dem.<sup>34</sup>

Tre år efter den första recensionen bygger här Gjørwell vidare på och varierar bilden av Rousseau. Stilen och vältaligheten framhålls som positiva aspekter, i alla fall för – de icke namngivna – läsare som uppskattar detta. Formuleringen att Rousseaus styrka ligger i sättet han skriver på (”äger mäst alltid den egenskapen att intaga sina läsare”) markerar samtidigt att Gjørwell inte hör till den gruppen. Han ser stilen som ett förföriskt sätt att framföra tankeinhåll som varken är genomtänkt eller värt att fullt ut ta på allvar. Kritiken kvarstår i sak från den första recensionen, men omdömet har mildrats från att vara resultatet av en galen mans skrivande till produkten av en sjuk mans paradoxala vältalighet.

Tanken om Rousseaus hälsotillstånd kommer från dennes egen beskrivning i inledningen till *Lettre à M. d’Alembert*, som bör läsas som retorisk blygsamhetstrop, inte som medicinsk diagnos.<sup>35</sup> Gjørwells reviderade syn på Rousseau, i kombination med det avslutande konstatandet om att det finns läsare till det Rousseau skriver, understryker en förändrad hållning. De läsare som inte hade tillgång till information om Rousseaus status i och utanför landet, fick här en indikation på att något hade skett. Bland prenumeranter och läsare av *Den Swenska Mercurius* fanns givetvis även de som umgicks i de kretsar där Rousseau och *Lettre à M. d’Alembert* diskuterades.<sup>36</sup> Några mer utförliga rapporter om Rousseaus syn på kvinnan förekommer dock inte. Synpunkterna om skådespelerskorna återges men kommenteras inte och den famösa fotnoten, som Nordenflycht utgick från i sitt försvar av kvinnan, omnämns inte.<sup>37</sup> En enda kommentar om Rousseaus kvinnosyn förekommer, i slutet av den utförliga texten:

Här yttrar Författaren återigen sitt misshag för Fruntimren, dem han bestrider nästan alla förståndets fördelar och anser han dryckeslag för nyttigare i allmänhet, än umgänge med det täcka könet.<sup>38</sup>

Den aktuella diskussionen om Rousseaus tankar kring kvinnor och teater och kvinnans intellekt i allmänhet, var något som Gjörwell uppenbarligen inte såg som sin uppgift att förmedla till läsarna. Formuleringen om att det inte är första gången som Rousseau yttrar sig negativt om kvinnor, visar att ämnet tidigare hade diskuterats i svenska kretsar, dock inte i *Den Swenska Mercurius*.

Den tredje utförliga recensionen är en åtta sidor lång diskussion av *Les Pensées de J.J. Rousseau, citoyen de Genève* (1763). *Pensées* är en samling av citat ur olika texter av Rousseau, ordnade under olika teman av en för Gjörwell anonym redaktör.<sup>39</sup> I en inledande "Avertissement de l'éditeur" beskriver redaktören sitt arbete med Rousseaus texter som en alkemists verksamhet, som finner ett tusental nya hemligheter på vägen, som skilda från sitt objekt kan bli till största nytta. En avslutande kommentar innehåller en föregripande ursäkt till de läsare som kan komma att uppröras av Rousseaus arbeten.<sup>40</sup> Orsaken anges vara att Rousseau är en främling i Paris och att han föddes och växte upp i en republik. Detta försvar för samlingen trycktes sannolikt för att den inte skulle gå samma öde till mötes som *Du contrat social ou Principes du droit politique* (1762) och *Émile, ou de l'éducation* (1762), vilka båda hade bränts offentligt i Paris.<sup>41</sup> Recensionen ingår i augustinumret av *Den Swenska Mercurius* 1763.<sup>42</sup> Gjörwell var då tillbaka som redaktör efter avbrottet 1761–1762. Han återkopplar här till uppdelningen mellan stil och tankar från recensionen av *Lettre à M. d'Alembert*, men avslutningen driver bilden till sin spets i en kontrastering mellan filosofen och medborgaren Rousseau:

Kort sagt, han är lika besynnerlig i sina tankar, som stor i sin vältalighet. Ibland de förra äro ganska många, som äro nyttiga, några som äro nya, utan att vara skadeliga, men ännu flera, som äro gamle, men så omklädde af denne mästareshand, at de synes nya. Dessa äro nu af en obekant Författare samlade tilhopa, med ordning, varsamhet och granskning. Han tjänar både Almänheten och äfven Hr. Rousseau, hvilken han här visar på des berömliga sida. Man söker här således fåfängt den skadeliga Philosophen; man finner här endast den visa och dygdige Medborgaren.<sup>43</sup>

*Den Swenska Mercurius* läsare hade redan i augustinumret 1762 tagit del av nyheten om att *Émile* hade bränts av Paris skarprättare och att författaren lämnat Frankrike.<sup>44</sup> Berättelsen om olika myndigheters reaktioner på Rousseaus skrivande från det tidiga 1760-talet hade också klargjorts för läsarna: att han inte längre enbart var radikal i tanken, utan skrivandet hade blivit en fara för samhället. Gjørwell byter nu epitet på Rousseau från medborgare till filosof och han knyts därmed närmare till Voltaire och de franska encyklopedisterna.<sup>45</sup> Deras tänkande och skrivande passar inte med Gjørwells inställning till religion, till kungahuset, hur fakta skulle behandlas i historiska framställningar eller synen på samhället i stort. Han polemiserar redan i förordet till första årets samlade utgåva av *Den Swenska Mercurius* mot kritiker som anser att han inte nog berömmar ”en Voltaire, en Holberg och andra dylika”. De kunde dock aldrig bli favoriter, på grund av deras ”besmittade Moral, Comedier och Romaner gjort vändeligen skada i vår tid och vår församling”.<sup>46</sup> Mot den bakgrunden kan man förstå att Gjørwell var nöjd med att en redaktör hade valt bort skadligt innehåll och lyft fram okontroversiella, elegant formulerade avsnitt ur Rousseaus skrifter. Huvudparten av recensionen består också av citat – översatta till svenska – som sedan kommenteras. Kommentarer bekräftar bilden av Rousseaus för- och nackdelar. Ett exempel är en parentes i ett längre citat om att samvetet – till skillnad mot förnuftet – är själens röst och det som gör människan lik Gud. Här är det Rousseaus lynne som blir förklaringen till, och även en ursäkt för, en syn på förnuftet som inte är acceptabel. Gjørwell hävdar att Rousseaus sätt att alltid försvara en sats *in absurdum* driver framställningen, inte de faktiska förhållandena. Även här används beteckningen ”philosoph” som negativt epitet och konkretiseras som retorik, i motsats till ett vetenskapligt förhållningssätt.

(Läsaren märker väl, at vår Philosoph bevisar härstädes hvad han sjelf gör, men ej saken, hvarom han talar. Förnuftet är ej så aldeles förkasteligt, som det här föreställes. Men det är så Hr. Rousseaus lynne likmätigt, at när han försvarar en sats, måste alla antingen verkeliga eller skenbara motsatser falla.)<sup>47</sup>

Textjagets inkluderande tilltal av läsaren förutsätter en gemensam inställning till Rousseaus skrivande, en samsyn i linje med tidigare läsningar i *Den Swenska Mercurius*. Att läsarna även förväntades känna till och komma ihåg Rousseaus ståndpunkter i olika frågor framgår av det kortfattade konstaterandet: ”Jag går med flit förbi hela det Stycket, som innehåller Hr. R. förägteliga tankar om *Vetenskaperne*; de äro både bekante, bestridde och förlagde”.<sup>48</sup>

De tre recensionerna illustrerar den förändrade synen på Rousseau. Gjörwell sparade inte på drastiska formuleringar och ställningstaganden. Filosofen och samhällsdebattören Rousseau avfärdas utan pardon. Brister i förnuft, vetenskap och gudlighet utgör grunden för återkommande kommentarer om att Rousseau inte är helt vid sina sinnes fulla bruk när han skriver. Dubbelheten i beskrivningen av Rousseaus skrifter utgick från den upprepande tanken om att texterna tillkommit i en ”yra” och saknar förankring i källkritik, genomtänkta argument och genomskinlig stil. Det positiva är att framställningen är fylld av esprit, att stilen är elegant och medryckande, men den döljer därmed också ett innehåll som inte håller måttet. Rousseaus skrivande tog en farligare vändning under 1760-talet, vilket framgår på ett indirekt sätt i recensionen av *Pensées*.<sup>49</sup> Avslutningen blir en övergripande kommentar om recensentens syn på den komplexa författaren:

Om de [R:s idéer] vitna om hans egit stora snille och vältalighet, så bevisa de också föga taksamhet emot den läromästare, som gifvit honom vapnen i händerne, och lärt honom at bruka dem.<sup>50</sup>

Benämningen ”den besynnerlige ännu lefwande Medborgaren i Genève” i fotnoten till Gjörwells företal till årgången 1759, kan ses som en sammanfattning av Rousseaubilden under de första fem åren.<sup>51</sup> När han åter står i fokus från 1762 sker det inledningsvis i kortare nyhetsinformation. De gemensamma nämna är följderna av publikationen av *Émile* och av *Contrat social*, samt reaktionerna från myndigheterna i Paris och i Genève som skrifterna gav upphov till. Några recensioner av, eller diskussioner kring dessa titlar, eller redovisning av orsakerna till händelserna finns inte i tidskriften. Debatten kring verken fördes inte i den svenska pressen under den här perioden, men Gjörwells åsikter och ståndpunkter lyser igenom i val av texter, formuleringar och epitet.

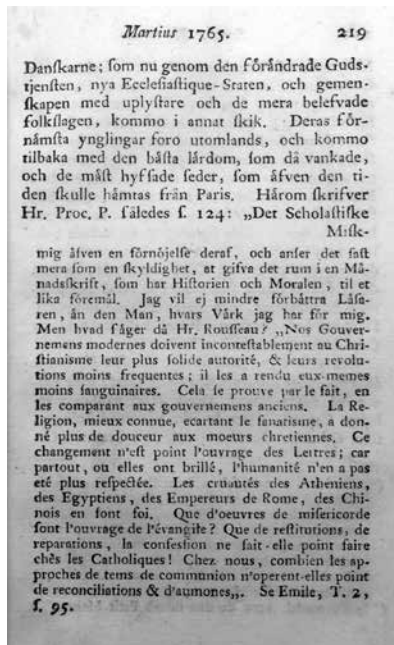
## *Rousseautexter i Den Svenska Mercurius*

En skillnad mellan Gjörwells första period som redaktör 1755–1760 och perioden 1762–1765 är att texter och citat på franska förekommer mer frekvent under den senare perioden. Det gäller dock inte det brev till rådet i Genève där Rousseau avsäger sig sina rättigheter som medborgare i staden som trycktes i juninumret av *Den Svenska Mercurius* 1763. En följande, anonym dikt som kritiserar Rousseau för denna handling återges däremot på franska. Det finns inte någon enhetlig hållning, men det är tydligt att läsarna, åtminstone efter 1762, förväntades kunna ta till sig information på franska. De två texter av Rousseau som Gjörwell publicerade – i januari 1764 respektive mars 1765 – är på originalspråket. Det gäller även två dikter till Rousseau i septemhernumret 1763.

De läsare som byggde sin bild av Rousseau på rapporteringen i *Den Svenska Mercurius*, hade vid början av 1764 fått ta del av händelserna kring myndigheternas agerande i Paris och Genève och även Rousseaus reaktion och flykt. Några exempel på Rousseaus skrifter utöver citaten i recensionerna hade tidigare inte förekommit. I januarinumret 1764 publicerades dock en monolog på vers av Rousseau på franska över mer än fyra sidor. I detta nummer av tidskriften förekommer inga rubriker. De olika texterna är endast skilda åt genom numrering, och under "X" står endast titeln "L'allée de Silvie, par J.J. Rousseau" som introduktion till dikten. Läsarna ges inte någon referensram för dikten och den enda redaktionella kommentaren är en fotnot som något kryptiskt anger att:

Dessa Versar äro nyligen trykte i Paris. Man känner i dem igen Hr. R. egna tänkesätt; men såsom både början och slutet innehålla en förtreffelig och sund Sedolära, gifver jag detta Skaldestycke et rum i denna Månadsskrift.<sup>52</sup>

*L'allée de Silvie* är ett tidigt verk från 1746. Det är förbryllande att Gjörwell anger Paris som tryckort, eftersom det står Amsterdam på utgåvan. En orsak kan vara att Gjörwell inte hade tillgång till trycket, utan enbart nyheten om den och då gick tillbaka till Mercure de



Citat ur *Émile* i en fotnot till en recension av Erich Pontoppidans *Den danske Atlas*,  
 ur marsnumret av *Den Swenska Mercurius* 1765. Foto Stefan Ekman.

France från 1750, där dikten trycktes för första gången, och kopierade den versionen.<sup>53</sup> Om de fyra sidorna vers på franska betyder att prenumeranterna runt om i landet förutsattes behärska språket tillräckligt, eller om dikten främst är riktad till en mer franskoriterad och -kunnig publik i Stockholm med omnejd är omöjligt att veta.<sup>54</sup> Motivering till att publicera dikten är märklig: att sedeläran i början och slutet av verket är sund och värd att läsas, vilket inte anges om huvuddelen av dikten.

Ett ytterligare textavsnitt av Rousseau på originalspråk fick plats i marsnumret 1765. Då trycktes en 34 sidor lång recension av Erich Pontoppidans *Den danske Atlas*, utgiven i Köpenhamn 1763. Pontoppidan citerar ur andra boken i *Émile*, ett avsnitt om de kristna sedvänjorna och hur antikens grymheter ställs mot nåden i kristendomen. Gjørwell återger citatet i en utförlig fotnot i recensionen, med referensen ”Se

Emile, T. 2, s. 95”, vilket betyder att åtminstone delar av läsekretsen förmodades vara bekant med verket och även ha tillgång till det. Att citatet tagits med anges vara för att det ger förnöjelse, trots att det inte med självklarhet passar in i en dansk atlas. Gjörwell konstaterar att det i kapitlet om danska utvandrare finns ”et vackert försvar för Christendomen, och ibland annat et bevis, om des goda verkan på Sederne, utur Hr. Rousseaus mun”,<sup>55</sup> och anser att citatet skänker

mig äfven en förnöjelse deraf, och anser det fast mer som en skyldighet, at gifva det rum i en Månadsskrift, som har Historien och Moralen, til et lika föremål. Jag vil ej mindre förbättra Läsaren, än den Man, hvars Värk jag har för mig. Men hvad säger då Hr. Rousseau?<sup>56</sup>

På liknande sätt som i *Pensées* lyfts här avsnitt av Rousseaus texter ut ur kontexten och används i enlighet med redaktörens egen synsätt. I det här fallet en syn på religionen och dess funktion som stödde Gjörwells egna ståndpunkter. Det var då inte filosofens kontroversiella tankar, utan stilisten och den vittre författaren Rousseau som återgavs. Men denna positiva syn skulle komma att ändras.

### *Nyhetsrapportering 1762–1765*

Det finns ett tiotal kortare texter om eller av Rousseau i de sista årgångarna av *Den Swenska Mercurius*. De flesta utgörs av nyheter om reaktioner på Rousseaus skrifter, notiser som främst placerades under rubriken ”Lärda nyheter” i den internationella avdelningen. Gjörwell har även tagit med dikter riktade till Rousseau som exemplifierar olika hållningar till händelserna och personen. Bannlysningen och brännandet av skrifterna i Paris och i Genève, häktningsordern, flykten till Neuchâtel och slutligen brevet där Rousseau säger upp sitt medborgarskap i Genève bildar en dramaturgisk kurva i *Den Swenska Mercurius* från 1762 till 1765.

I företalet till årgången 1760 skriver Gjörwell om de första fem årens framgångsrika utgivning av tidskriften och utlovar en fortsatt vördnad för religionen, nit för sanningen och inte minst en önskan om lärdomens och den nyttiga smakens utbredande och tillväxt, underförstått



med hjälp av den egna tidskriftens fortsatta verksamhet.<sup>57</sup> Längre fram i texten kritiseras Voltaire och Helvétius, och i det sammanhanget omnämns en fransk pjäs- och dagboksförfattare vid namn Rousseau, en fransman som fått sin publicerade dagbok förbjuden. I en fotnot förklarar Gjörwell att det är en annan Rousseau än dem läsekretsen förmodades tänka på i första hand, med orden: ”den stora och olyckeliga Fransyska Skalden, som dog i Bryssel 1741, och den besynnerlige ännu lefwande Medborgaren i Geneve, bägge af samma namn”.<sup>58</sup> Även om Jean-Jacques Rousseau från Genève anges som den allmänt kände författaren i recensionen av *Lettre à M. d’Alembert* från året före, såg inte Gjörwell honom ännu som den mest kände författaren med detta namn. I jämförelsen med poeten och dramatikern Jean-Baptiste Rousseau (1671–1741), är det enbart ”besynnerlig” som får beskriva medborgaren i Genève. Skuncke anger att Rousseau började bli välkänd i Sverige 1759–1760, i alla fall inom intellektuella kretsar i Uppsala och i Stockholm, samt vid hovet. Gjörwells recension av *Lettre à M. d’Alembert* riktar sig i stycken till dessa grupper, medan läsarna i den sociala och geografiska periferin inte hade samma information. För dem var informationen om de olika personerna med samma efternamn klargörande.<sup>59</sup>

TVÅ ÅR senare var läget ett annat. Då var Jean-Jacques Rousseau från Genève och hans öde ett samtalsämne i Europa. I augustinumret 1762 av *Den Swenska Mercurius* meddelades kortfattat att parlamentet i Paris hade låtit stadens skarprättare bränna *Émile*, att Rousseau innan dess rest till Genève, men att rådet även där låtit bränna boken och velat häkta författaren, som dock lyckades fly vidare till Neuchâtel.<sup>60</sup> Informationen förmedlas i en fjorton rader lång notis i avdelningen ”Lärda nyheter”. I juni 1763 kom en uppföljning med en översättning av Rousseaus brev till rådet i Genève, där han avsäger sig borgarrätten i staden och republiken. Brevet är placerat i avdelningen ”Korta lärda nyheter” med en inledning som sammanfattar bakgrunden och händelseförloppet:

Den rygtbare Philosophen, Hr. Joh. Jac. Rousseau, lefver nu, efter sin flygt utur Frankrike, under högt skydd i Neuchatel i Sweitz, och har där blifvit så förtörnad öfver Magistratens i Geneve Förbud emot

hans bok: *Emile, ou de l'Education*, uti hvilket boken fördömdes och Författaren belägges med häkte inom Republikens gränсор, at han nyligen uppsagt sit Borgerskap i Geneve, genom et Bref til Första Syndicus härstädes [...] <sup>61</sup>

Brevet återger bakgrunden till beslutet, att Rousseau ser det som en skymf att hans arbeten ska förbjudas och att Genève därför har blivit honom främmande. Den neutralt hållna inledningen på artikeln följs, efter brevet, av en epilog som anger att det fanns krafter i rådet som ville att ”äfvén detta Bref skulle offentligen skymfas”, men att rådet stannade vid att bevilja Rousseaus önskan.<sup>62</sup> Till skillnad mot i recensionerna har Gjörwell här inte gjort några mer expressiva personliga tillägg. Att brevet är översatt kan bero på att artikeln är hämtad från en tyskspråkig förlaga, som i sin tur hade översatt brevet från franska, men det är möjligt att Gjörwell ansåg att texten saknade litterära kvaliteter och därför översatte den som övrig text.

Rousseaus handling och brev uppmärksammades återigen tre månader senare. Även då under rubriken ”Korta lärda nyheter.” Nyheterna består av en femton verser lång dikt på franska som kritiserar Rousseau för hans beslut. Orsaken till handlingen anser diktjaget vara stoltheten som finns i Rousseaus genialitet, vilken har drivit honom till detta beslut.<sup>63</sup> Denna beundrande grundinställning utvecklas vidare i diktens andra hälft genom en uppräknig av antika filosofer och retoriker och deras utmärkande egenskaper, som författaren anser att även Rousseau besitter, även om den avslutande kommentaren om att Diogenes' högdragna förakt framstår som dubbeltydig:

Par les torts vrais ou faux, que nous fait la Patrie,  
Notre gloire, Rousseau, ne peut etre fletrie.

Un Aristide, un Phocion

En donnerent jadis l'admirable leçon.

Dis-moi donc par quelle manie,

Citoyen admiré d'une Ville cherie,

As-tu pu follement en abjurer le nom?

Dans la fierté de ton genie

Je crois pouvoir en trouver la raison:

Aussi sublime que Platon,

Non moins nerveux que Demosthène,

Et plus serré que Ciceron:  
 A la roideur du viex Caton  
 Tu voulus ajouter, en rompant cette chaine,  
 Le dedain orgueilleux d'un nouveau Diogene.<sup>64</sup>

Denna uppmaning i bunden form till Rousseau står okommenterad i *Den Swenska Mercurius*. Ingressen anger endast: ”Öfver Hr. J. J. Rousseaus Afsägelse ifrån sin Borgarerätt härstädes, har en obekant hand gjort följande Versar”. Båda artiklarna ingår som en del i nyhetsrapporteringen om Rousseaus öde och ger olika perspektiv på handlingen att avsäga sig medborgarskapet.

*Den Swenska Mercurius* läsare påminnes om händelserna ännu en gång det följande året, 1764, i ett resebrev från Genève, ”Bref om Staden och Republiken Geneve, från Herr Joh. Abr. Petersen”.<sup>65</sup> Bråket om Rousseaus skrifter exemplifierar det positiva med maktfördelningen mellan rådet och borgerskapet i staden och hur den förhindrade att grupperingar, i detta fall Rousseaus vänner och sympatisörer, kunde påverka det exekutiva maktutöandet.<sup>66</sup>

### *En sista vändning 1765*

Brännandet av Rousseaus skrifter togs upp vid flera tillfällen även i den sista årgången av *Den Swenska Mercurius* 1765. Först under rubriken ”Korta lärda nyheter” i februari. Här kopplas Voltaires och Rousseaus skrivande samman genom deras avvikande uppfattningar om ett av kristendomens viktigare inslag. Voltaire kritiseras hårt för *Dictionnaire Philosophique portatif*, utgiven i London 1763. Gjørwell kallar boken för ”Åter et olyksaligt foster af Hr. de Voltaires ohöfviska penna emot Uppenbarelsen” och följer sedan upp med att beklaga att ”[v]åra stora och lyksaliga sanningar bestridas här, med uppenbar fräkhhet och lika tydlig svaghet”.<sup>67</sup> Kortfattat nämns också att myndigheterna i Haag hade låtit riva och bränna flera skrifter, bland annat *Lettres écrites de la Montagne, par J.J. Rousseau* (1764). Gjørwell gör sedan ett utfall mot Rousseau: ”Stor skada, at Dygdens yppersta tolk, ibland vår tids Philosopher, skal fela mot denna enda, som är, at vörda Uppenbarelsen, åtminstone vördsamligen skrifva om densamma.”<sup>68</sup> Den hätska tonen

ska ses mot bakgrund av Gjörwells religiositet och avoga inställning till den gudlöshet han upplevde att de franska encyklopedisterna stod för. Han låter det nu även gå ut över Rousseau, men till skillnad mot den helt avvisande inställningen mot Voltaire, finns en uttalad besvikelse över att Rousseau – som nu, förvånande nog, beskrivs som en den yttersta tolken för dygden bland filosoferna – hade sällat sig till det blasfemiska läger där Voltaire hela tiden hade befunnit sig.

I marsnumret återkommer tidskriften ännu en gång till den politiska maktfördelningen i Genève och till brännandet och bannlysning av Rousseaus böcker. Under rubriken ”Lärda Nyheter” gör Gjörwell först en rekapitulation av och referens till Petersens resebrev och oenigheten mellan rådet och borgerskapet om huruvida *Émile* och *Contrat social* skulle fördömas och författaren beläggas med reseförbud. Fokus i artikeln ligger på hur borgerskapet, som tidigare hade varit positiva till Rousseau, svängde och slutligen insåg ”hur våldsamma och farliga hans tankesätt och meningar är för varje samhälle”.<sup>69</sup> Här lyfts särskilt försvarsskriften i samband med fördömandet fram, *Lettres écrites de la Montagne*. Detta är de dittills skarpaste formuleringarna om Rousseau. Läsarna fick dock ingen information om vad det var i Rousseaus tänkande och skrivande som var samhällsomstörtande, eller på vilket sätt försvarsskriften skulle vara skadlig.

Denna information ges dock i den avslutande texten om Rousseau i *Den Swenska Mercurius*, drygt tre sidor i juninumret 1765. Under rubriken ”Korta lärda nyheter” beskrivs först hur det andliga konsistoriet i Motiers, där Rousseau tog nattvarden, ville bannlysa honom – ett beslut som statsrådet konstaterade att konsistoriet inte hade rätt att fatta. Insprängt i återgivningen av händelseutvecklingen återfinns negativa omdömen och epitet med negativa konnotationer.<sup>70</sup> Inledningsvis anges ”[e]tt nytt uptåg för Hr. Rousseaus skull. Denne Philosophen stiftar allestädes strid”,<sup>71</sup> och som avslutande kommentar konstateras att:

Hvar opartisk människa och ömsint medborgare måste ock tilstå, at Hr. Rousseau förlorar alt mera af den högagtning, som man varit honom, för hans dygder skyldig, sedan han, med sina skrifter, ej vil uphöra, at göra skada. Han bör kunna begripa, at sådant sker, och at det af ingen sund Regering kan tålas.<sup>72</sup>

Borta är den neutrala hållningen. Positioneringen på samhällets sida mot Rousseaus tänkande och skrivande som första gången uttalades tre månader tidigare, har här spetsats till. Kritiken förs sedan ytterligare ett steg längre i en förnyad och även allt hårdare kritik av synen på Jesu underverk i *Lettres écrites de la Montagne*. Det är möjligt att Gjørwell hade läst och utgick från den drygt tre sidor långa recensionen i *Göttingische Anzeigen* som utförligt diskuterar Rousseaus exempel och argument.<sup>73</sup> Den svenska texten är inte utformad som en recension i vanlig mening. Verkets namn, tryckort och publiceringsår finns angivna, enligt gängse bruk, men en beskrivning av innehållet saknas. Istället förs ett antal anklagelser mot Rousseau fram, att han hotade både samhälle och religion med sin skrift. Inledningsvis ställs de retoriska frågorna:

Ho ser icke, at den fridsamma Dygden här överalt saknas, och borgerlig lycksalighets befordran aldeles sättes å sido? Hvilka usla försmädelser emot vår Frälsares Underverk, dem han aldeles nekar, har han här klädt i fager drägt?<sup>74</sup>

Gjørwells tidigare uppdelning i innehåll kontra språk och stil, där det senare hade varit en ursäkt för, och angiven orsak till, att personer trots allt uppskattade Rousseaus texter, tolkas nu som ett sätt att maskera ett blasfemiskt innehåll. Gjørwells anklagelser fortsätter:

Man bör läsa alt det sladdret i boken, för at finna Hr. Rousseaus brottslighet emot anständighets lagen, hans sjelftagne okunnighet af all sund Granskning, [...] Det må derfor ej falla hvarken honom eller andra underligt, at han fördömes, och at hans skrifter brännas, då han stiftar upror, och de förkunna hädelse emot det heligaste i Samfundet.<sup>75</sup>

Det finns inte längre någon tvekan i hållningen gentemot Rousseau och den avslutande artikeln i *Den Svenska Mercurius* blev också ett slutgiltigt ställningstagande mot hans tankar. Fördömandet inbegriper även ett avståndstagande från den stil som dittills hade varit en för mildrande omständighet och en ursäkt för det kontroversiella och, enligt Gjørwell, felaktiga ovetenskapliga innehållet. Men ifrågasättandet

och förnekandet av Kristi underverk i Nya testamentet i *Lettres écrites de la Montagne* var att gå för långt. De läsare som inte hade tillgång till skrifterna eller ytterligare information eller nyhetsförmedling utöver *Den Svenska Mercurius* måste ha ställt sig frågande till den snabba omsvängningen och till vad det mer exakt var som fick myndigheterna runt om i Europa att bannlysa och bränna skrifterna och slutligen även *Den Svenska Mercurius* att ta avstånd från Jean-Jacques Rousseau. Ingen av de mer kontroversiella skrifterna hade recenserats i den svenska periodiska pressen under perioden och de kortare texter av Rousseau som Gjørwell valde att publicera eller citera i tidskriften var utvalda på andra premisser än att lyfta fram det kontroversiella.

### Sammanfattning

Den publika introduktionen av Rousseau i Sverige skedde i stort sett genom *Den Svenska Mercurius* under de tio år som tidskriften existerade, 1755–1765. Prenumeranterna tillhörde inte enbart de kretsar i Stockholm och Uppsala där man kunde ta del av kultur och vetenskap från Europa. Det fanns också en grupp av läsare som befann sig i den geografiska och sociala periferin, som kyrkoherdar, militärer, lärare och tjänstemän i städer som Göteborg, Lund, Åbo, men även på mindre orter runt om i Sverige, där *Den Svenska Mercurius* utgjorde en av få länkar till internationell vitterhet och vetenskap. Bilden av Rousseau blev för den här gruppen av läsare filtrerad genom Gjørwells religiösa, rojalistiska och skeptiska hållning till upplysningens främsta företrädare. Den andra avhandlingen och *Lettre à M. d'Alembert* recenserades utförligt och även samlingsvolymen *Pensées* får utrymme. Stilisten Rousseau hyllas, medan tänkaren och samhällsdebattören avfärdas. I detta är Gjørwell konsekvent, men lika intressant är de skrifter som inte diskuteras. De kontroversiella *Émile* och *Contrat social* omnämns i samband med att de bränns av myndigheterna, men orsakerna till dessa handlingar tas aldrig upp och de av *Den Svenska Mercurius* läsare som inte hade tillgång till ytterligare information måste ha ställt sig frågande till vad uppståndelsen handlade om. I rapporteringen under 1760-talet är det dock tydligt att läsarna förutsattes ha kunskap om Rousseaus senare skrifter. Det är talande att Gjørwell i tidskriftens

sista nummer tar avstånd från Rousseau, som han dittills hade haft överseende med och ursäktat med hänvisning till språklig känsla och stil. Det gick dock en gräns vid ifrågasättande av kristna grundsatser, vilket Gjørwell menade skedde i *Lettres écrites de la Montagne* och då finns inga ursäkter.

När tryckfrihetsförordningen genomfördes 1766 skedde en snabb utveckling av den svenska pressen. Antalet publikationer ökade och från 1769 fick Stockholm sin första dagliga tidning med *Dagligt Allehanda*, som fick en stark konkurrent 1778 med *Stockholms Posten*. I Göteborg fanns under 1770-talet *Hwad Nytt? Hwad Nytt?* och konkurrenten *Götheborgs Allehanda*. Den offentliga debatten fördes i stor utsträckning i pressen under en period tills censuren alltmer tystade frispråkigheten. Bilden av Rousseau och upplysningen i den svenska periodiska pressen från 1765 och framåt återstår att undersöka.

#### NOTER

- 1 Varje årgång av tidskriften innehåller ett personregister som har varit utgångspunkten för genomgången.
- 2 Se Marianne Molander Beyers artikel ”Bland kungligheter, diplomater och vetenskapsmän: Kunskapen om Rousseau och bilden av hans person förmedlad via brev, dagböcker och resejournaler under andra hälften av 1700-talet” i denna volym.
- 3 Otto Sylwan, *Svenska pressens historia till statshvälfvningen 1772* (Lund 1896) s. 204.
- 4 Sylwan (1896) s. 205.
- 5 Under den första perioden 1755–1760 gick tidskriften under namnet *Den Swänska Mercurius*. Under Ekholms ledning hette den sedan *Den nya Swenska Mercurius* och när Gjørwell återtog redaktörskapet bytte han namnet till *Swenska Mercurius*. I denna framställning kommer benämningen *Den Swenska Mercurius* att användas genomgående, i linje med användningen i *Den svenska pressens historia*. Se Ingemar Oscarsson, ”Med tryckfrihet som tidig tradition (1732–1809)”, i Karl Erik Gustafsson & Per Rydén (red.), *Den svenska pressens historia I. I begynnelsen (tiden före 1830)* (Stockholm 2000).
- 6 *Den Swenska Mercurius* 1758–1759, ”Företal” s. 4.

- 7 Se exempelvis recensionerna av Voltaires *Historire de la Guerre de 1741*, (1756), *Den Svenska Mercurius* 1756–1757, s. 138–141, samt kommentarerna kring den tyska översättningen av Voltaires bok om Karl XII, *Den Svenska Mercurius* 1756–1757, s. 572f. Det finns vidare en utförlig och mycket kritisk recension av *Candide* i *Den Svenska Mercurius* 1759–1760, s. 218–224.
- 8 Äldre, biografiskt inriktade artiklar finns i anslutning till utgivning av Gjörwells brev eller andra skrifter, se till exempel: *Bibliotekarien C.C. Gjörwells familjebref*, utgivna av Oscar Levertin, (Stockholm 1900); Oscar Levertin, "Bibliotekarien Gjörwell och hans familjekrets", i *Bibliotekarien C.C. Gjörwells familjebref*, utgivna av Oscar Levertin, (Stockholm 1900) s. III-XIII; *En Stockholmskrönika ur C.C. Gjörwells brev 1757–1778*, utgiven av Otto Sylwan, (Stockholm 1920); Otto Sylwan, "Inledning", i *En Stockholmskrönika ur C.C. Gjörwells brev 1757–1778*, utgiven av Otto Sylwan (Stockholm 1920) s. V–LI; Gjörwell, Carl C., *Carl Chr. Gjörwells brev till Fredrik Sparre 1768–1795*, utgivna av Arne Munthe, Historiska handlingar del 32:1, (Stockholm 1938); Arne Munthe, "Inledning" i *Carl Chr. Gjörwells brev till Fredrik Sparre 1768–1795*, utgivna av Arne Munthe, Historiska handlingar del 32:1 (Stockholm 1938).
- 9 Sylwan (1896) s. 191–238.
- 10 Oscarsson (2000) "Med tryckfrihet som tidig tradition (1732–1809)" s. 98–311, särskilt avsnittet "Nyttigt och nöjsamt" s. 98–117.
- 11 Jakob Christensson, *Lyckoriket. Studier i svensk upplysning* (Stockholm 1996) s. 10, samt 65–100.
- 12 Christensson (1996) s. 56f., samt 100f. Även Jakob Staberg diskuterar Gjörwell som skribent, men då med fokus på korrespondensen med familjemedlemmar, i avhandlingen om C.J.L. Almqvist – Almqvist var Gjörwells svärson. Det är Gjörwell från tiden kring sekelskiftet 1800 som framträder här, av visst intresse för den här studien, främst som exempel på ett förändrat förhållande till Rousseau över tid. En förändring som antagligen var mer allmän i det tidiga 1800-talets Sverige. Jakob Staberg, *Att skapa en ny man. C.J.L. Almqvist och Mannaförbundet 1816–1824* (Stockholm 2002). Se främst sidorna 22–46.
- 13 Mathias Persson *Det nära främmande. Svensk lärdom och politik i en tysk tidning 1753–1792* (Uppsala 2009) s. 16.
- 14 Persson (2009) s. 24.
- 15 Ingemar Oscarsson "Svensk 1700-talsjournalistik på den europeiska arenan. Gjörwell som Sverigerapportör till utlandspressen", *Presshistorisk årsbok* (2001) s. 41–74.



- 16 Se Sylwan (1896) s. 236–238, samt Oscarsson (2000) s. 115. Bilden av Gjørwells sympatier är inte entydig. Se Persson (2009) s. 94, 99–101, samt Oscarsson (2001) s. 41, 44–46, 51–60, som i sin tur påpekar att Gjørwell medverkar som korrespondent om svenska förhållanden i *Gazette de France* från 1764 och några år framåt, medan han var som mest aktiv i tyska tidningar under 1780-talet, först *Politisches Journal*, men under decenniets avslutande år medverkade han i fyra tyska publikationer.
- 17 Skuncke (2008).
- 18 *Den Swänska Mercurius, Första Årgången, Räknad från och med Julius 1755 til och med Junius 1756* (Stockholm 1756).
- 19 Sylwan (1896) s. 205.
- 20 Det betyder inte att samtliga prenumeranter betalade för tidskriften. Sylwan visar att Gjørwell hade medarbetare vid olika lärosäten. Se Sylwan (1986) s. 212–216. Flera av prenumeranterna var också söner till mecenater eller från familjer där Gjørwell arbetade eller hade arbetat som informator. Så är till exempel fallet med Gottfrid, Samuel och Gustaf Adolf Brandell, samtliga angivna som studenter. Om Gjørwells arbete i familjen Brandell, se Sylwan (1896) s. 194.
- 21 Christensson (1996) s. 91–100, har gått igenom prenumeranterna på Gjørwells misslyckade encyklopediäventyr. Bilden liknar den för *Den Swenska Mercurius*, men Encyklopedin var en annan typ av litteratur. Den vetenskaps- och vitterhetstörstande gruppen i den geografiska periferin var inte representerad i lika hög grad. Om det berodde på priset, på att tiden var förbi för den typen av kunskapsförmedling eller andra orsaker kan av utrymmesskäl inte utredas vidare här.
- 22 Kerstin Ekman ger en levande beskrivning av en av dessa vetenskapens män i intellektuell ensamhet i boken om Clas Bjerkanders tillvaro som präst i Skara stift, avskärmad från det akademiska livet i Uppsala under de sista decennierna av 1700-talet. Kerstin Ekman, *Då var allt levande och lustigt. Om Clas Bjerkander, Linnélärljunge, präst och naturforskare i Västergötland* (Stockholm 2015).
- 23 *Den Swenske Mercurius 1755–1756*, s. 733.
- 24 *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen*, 1756-12-15, s. 21–23.
- 25 Sylwan (1895) s. 226.
- 26 Se t.ex. *Den Swenske Mercurius 1755–1756*, s. 734, motsvarande i *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen*, 1756-12-15, s. 21.
- 27 *Den Swenske Mercurius 1755–1756*, s. 736.
- 28 *Den Swenske Mercurius 1755–1756*, s. 734. Citatet kommenteras även i Skuncke (2008), s. 94.

- 29 *Den Swenske Mercurius* 1755–1756, s. 736, motsvarande avsnitt i *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen*, 1756-12-15, s. 23.
- 30 *Den Swenske Mercurius* 1755–1756, s. 733. *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen*, 1756-12-15, s. 23. Här lyder formuleringen: ”Die Academie zu Dijon, die unser Verfasser schon einmahl gekrönt hatte”.
- 31 *Den Swenske Mercurius* 1759, s. 295–306.
- 32 *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen*, 1759-04-19, s. 421–424.
- 33 Ett exempel på detta finns i anslutning till Rousseaus polemik mot d’Alemberts syn på socianismen, där Gjörwell översätter och citerar Rousseaus text över mer än en sida och sedan fortsätter med att kritisera en liberal ståndpunkt om religiös tolerans för kyrkans män. Se *Den Swenske Mercurius* 1759, s. 298f.
- 34 *Den Swenske Mercurius* 1759, s. 295f.
- 35 Rousseau anger att hans sviktande fysiska hälsa har påverkat sinnet, vilket gjort att hans skrivande inte längre håller samma höga nivå som tidigare: ”Si dans les essais sortis de ma plume ce papier est encore au dessous des autres, c’est moins la faute des circonstances c’est la mienne ; c’est que je suis au-dessous de moi-même. Les maux du corps épuisent l’ame ; à force de souffrir, elle perd son ressort”. Citat från: Jean Jaques Rousseau, *Lettre à M. d’Alembert sur les spectacles*, (red.) Bernard Gagnebin & Jean Rousset, i Bernard Gagnebin & Marcel Raymond (red.), *Œuvres complètes* (Paris 1959–1995) vol. 5, s. 7.
- 36 Att *Lettre à M. d’Alembert* diskuterades flitigt även i Sverige vid denna tidpunkt framgår av samtida korrespondens och har tidigare kommenterats utförligt. Se t.ex. Skuncke (2008), s. 101–103, Sven G. Hansson, *Satir och kvinnokamp i Hedvig Charlotta Nordenflychts diktning. Några konflikter, motståndare och anhängare* (Stockholm 1991). Se särskilt kapitlet ”Rousseaus angrepp och fru Nordenflychts försvar”, s. 89–103.
- 37 Se Elisabeth Manséns artikel ”Angrepp är bästa försvar. Hedvig Charlotta Nordenflycht kontra Jean-Jacques Rousseau” i denna volym.
- 38 *Den Swenska Mercurius* 1759, s. 305f.
- 39 Redaktör och utgivare är sannolikt Joseph de La Porte (1714–1779). Se även not 39 i Marianne Molander Beyers artikel i denna volym.
- 40 *Les Pensées de J.J. Rousseau, citoyen de Genève* (Amsterdam 1763), ”Avertissement de l’éditeur” s. XII.
- 41 *Les Pensées de J.J. Rousseau, citoyen de Genève* (1763) s. 333–336, ”Tables des article Du premier volume”. I en följande volym finns citat som kan kopplas till de båda avhandlingarna och *Lettre à M. d’Alembert* samt citat från *Émile*. Se *Les Pensées de J.J. Rousseau, citoyen de Genève* (Amsterdam 1766) s. 348–350 ”Tables des article Du seconde volume”.

- 42 *Swenska Mercurius* 1763, s. 622–630.
- 43 *Swenska Mercurius* 1763, s. 623.
- 44 *Den nya Swenska Mercurius* 1762, s. 499.
- 45 1763 återfinns beteckningen ”vår Philosoph” i den första artikel om kontroversen kring hans verk som skulle återkomma ända fram tills Gjörwell lägger ner tidskriften 1765. Förhållandet mellan Rousseau och upplysningsfilosoferna är ett problematiskt ämne. För en utförlig genomgång, se Mark Hulliung, *The Autocritique of Enlightenment. Rousseau and the Philosophes*. 2 utg. (New Brunswick & London 2014).
- 46 *Den Swenska Mercurius* 1755–1756, ”Företal”, s. 3f.
- 47 *Swenska Mercurius* 1763, s. 625.
- 48 *Swenska Mercurius* 1763, s. 629. Det kan vara Gjörwells egna resonemang i recensionerna som menas, den internationella polemiken mot Rousseaus skrifter, eller möjligen de våldsamma reaktionerna på Rousseaus politiska och pedagogiska skrivande på kontinenten. En ytterligare möjlighet är att det är diskussionen i Stockholm och Uppsala som åsyftas. Skuncke (2008) s. 91–94 omnämner en tidig dissertation i Uppsala, om huruvida konst och vetenskap har bidragit till sedernas utveckling. Här polemiserar mot Rousseau. Respondenten är Petrus Svedelius, men som Skuncke anger, är det troligen professorn i latin, Johan Ihre, som haft påverkan på utformningen. Dissertationen omnämns också kortfattat, som en av de få tidskrifter där Rousseaus namn förekommer utöver i *Den Swenska Mercurius*. Dissertationen presenterades i *Lärda tidningar* 1756, s. 50–52.
- 49 Se Otto Fischer, *Mynt i Ciceros sopor. Retorikens och vältalighetens status I 1700-talets svenska diskussion* (Södertörn 2013) s. 86. Fischer skriver där om språket som förställning, ett gammalt tema som fick ny relevans genom Rousseau.
- 50 *Swenska Mercurius*, 1763, s. 629.
- 51 Citat från *Den Swenska Mercurius*, 1760, not s. 6.
- 52 *Swenska Mercurius*, januari 1764, s. 80.
- 53 Jean-Jacques Rousseau, *L’allée de Silvie* (Amsterdam 1764). Om Amsterdam är den verkliga tryckorten går inte att fastställa. Se även *Mercure de France* 1750:9. Dikten är identisk i *Den Swenska Mercurius*, med undantag för en akut accent i första raden. Däremot fattas fotnoten om titeln från *Mercure de France*: ”C’est le nom d’une promenade solitaire où ces vers ont été composé”.
- 54 *L’allée de Silvie* omnämns i den första dialogen. Se Jean-Jacques Rousseau, *Rousseau, Judge of Jean-Jacques, Dialogues, The Collected Writings of Rousseau. Vol. 1.* (red.) Roger D. Masters & Christopher Kelly (Hanover

- & New Hampshire 1990) s. 16. Se även not 16, s. 262 om tillkomsten av versmonologen.
- 55 *Swenska Mercurius* 1765, s. 218.
- 56 *Swenska Mercurius* 1765, s. 219.
- 57 *Den Swenska Mercurius* 1760, s. 3.
- 58 *Den Swenska Mercurius* 1760, s. 6.
- 59 Skuncke (2008) s. 93ff.
- 60 *Den Nya Swenska Mercurius* 1762, s. 499.
- 61 *Swenska Mercurius* 1763, s. 463f.
- 62 *Swenska Mercurius* 1763, s. 465.
- 63 Tack till Marianne Molander Beyer för värdefull hjälp med tolkningen av dikten.
- 64 *Swenska Mercurius* 1763, s. 681f.
- 65 *Swenska Mercurius* 1764, s. 777f. Petersen anges i fotnoten till titeln på artikeln som ”cancellist i Kongl. Canceille Collegio och Utrikes Expeditionen, gör nu en utländska Resa; och med hvad märkelig nytta, ses tydeligt af detta Bref. Det gör honom heder”.
- 66 *Swenska Mercurius* 1764, s. 777–778.
- 67 *Swenska Mercurius* 1765, s. 162.
- 68 *Swenska Mercurius* 1765, s. 163
- 69 *Swenska Mercurius* 1765, s. 286.
- 70 Det är oklart var uppgifterna kommer från och om det rör sig om en översättning av hela eller delar av nyhetsbeskrivningen. Det finns inte någon direkt motsvarighet i *Mercure de France* eller *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen*.
- 71 *Swenska Mercurius* 1765, s. 467.
- 72 *Swenska Mercurius* 1765, s. 468.
- 73 *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen* 1765-03-30, s. 307–310.
- 74 *Swenska Mercurius* 1765, s. 469.
- 75 *Swenska Mercurius* 1765, s. 469.



STEFAN EKMAN

The fool, the virtuous citizen, and the pernicious philosopher  
*Carl Christopher Gjörwell's images of Rousseau in Den Svenska Mercurius*  
 1755–1765

Other articles in this volume highlight different groups who came into contact with Rousseau's texts as part of exchanges with foreign, chiefly French circles and contacts. This study focuses on the image of Rousseau in *Den Svenska Mercurius* 1755–1765. It was in this periodical that Rousseau was introduced in Swedish to a general readership. It was part of and an exponent of the early Swedish Enlightenment, where knowledge and its transmission was at the centre. When the editor and publisher Carl Christopher Gjörwell (1731–1811) started *Den Svenska Mercurius* it filled a vacuum in the flow of information about continental science and letters. Gjörwell brought along a new way of covering and reviewing literature. Panegyric tributes to authors with lengthy summaries of their works gave way to more critical scrutiny, which not infrequently developed into attacks on the authors if their writings did not meet Gjörwell's ideal, if they were perceived as blasphemous, subversive, or lacking in historical correctness when it came to works in history, which was his special scholarly field. International news and reviews came from German, French, and Danish journals which gave Gjörwell a great deal of material. It was particularly *Göttingische Anzeige von gelehrte Sachen* that provided news stories and served as a basis for several reviews in *Den Svenska Mercurius*. Gjörwell then added his own reflections. The Swedish periodical was part of an international intellectual network where the node was the German journal.

Thanks to the list of subscribers appended to the first year of *Den Svenska Mercurius*, we have information about who they were. Besides the names, the list records the occupation and domicile, which gives a picture of the social and geographical composition of the group of subscribers. The majority came from Stockholm or Uppsala and belonged to the circle around the court or the political, social, and cultural elite. They had access to information about and works by Rousseau over and above what was transmitted in *Den Svenska Mercurius*. In contrast

to these circles there were men and women who were geographically and socially on the periphery but keen to acquire news and general knowledge. They could be members of the middle class, merchants, teachers, clergymen, military men, and other public officials all over Sweden, with the early Enlightenment interest in science and belief in knowledge as a way to develop themselves and society. This group acquired most, if not all, of their information about the French Enlightenment and Rousseau through the mediation of Gjörwell's periodical.

The image of Rousseau changed in the decade during which *Den Swenska Mercurius* existed. Gjörwell reviewed three works in detail. The first two were *Discours sur l'origine et les fondemens de l'inegalité parmi les hommes* (1755), reviewed in the June 1756 issue, and *Lettre à M. d'Alembert sur les Spectacles* (1758), reviewed in October 1759. Both are based on reviews in *Göttingische Anzeige*, but Gjörwell added long summaries and sharpened the critique. Right from the beginning a complex picture was conveyed to Swedish readers. Gjörwell's religious and bourgeois royalist stance leaves no room for any understanding of Rousseau's ideas about the effect of civilization and culture on man. Gjörwell states that man as described by Rousseau, implicitly including Rousseau himself, is not in his right mind and belongs in a madhouse. In the review of *Lettre à M. d'Alembert* three years later the tone is different, with a dual outlook on Rousseau, who is praised for his eloquence and stylistic ability, although this cannot conceal the contradictory character of his ideas, which could never be implemented in practice.

Surprisingly, there were no reviews of any of the influential and controversial titles from the start of the 1760s, *Julie, ou La nouvelle Héloïse* (1761), *Émile, ou de l'éducation* (1762) or *Du contract social ou Principes du droit politique* (1762). The reason for this cannot be stated with certainty, but readers who based their image of Rousseau exclusively on the reporting in the journal were only informed that the two publications from 1762 had been banned and burnt by the authorities in Paris and Geneva.

The third major review was printed in the August 1763 issue. It concerns an anthology of quotations from Rousseau's works, excluding the controversial ones. The editor of *Les Pensées de J.J. Rousseau, citoyen*

*de Genève* (1763), who was anonymous to Gjørwell, had taken sections which appeared harmless out of context, chosen as well-formulated expressions of literary eloquence, and compiled them under different subject headings. This way of making Rousseau less dangerous was appreciated, not least by Gjørwell, who could praise the stylist without needing to worry about the troublesome or contentious nature of the ideas.

Besides translated text samples in the reviews, two examples of Rousseau's writing were printed, both from the time after 1762 and both in French. The first text is the verse monologue *L'allée de Silvie* (1746). The reason for the publication is stated to be that the introduction and the conclusion are morally edifying, but the reader is warned that Rousseau's normal way of thinking can be recognized in the content as a whole. In March 1765 there was then a 34-page review of Erich Pontoppidan's *Den danske Atlas*, a work with half a page in French from the second book of *Émile*. Gjørwell reprints this in a footnote to the review, with the argument that the quoted passage – which contrasts the cruelty of ancient times with the grace of Christianity – is fitting in a journal that has both morals and history as its main focus.

The dual view of Rousseau's works is also seen in the recurrent news items about Rousseau's life and writings between 1762 and 1765. The banning and burning of the books in Paris and Geneva, the arrest order, the flight to Neuchâtel, and finally the letter in which Rousseau renounces his citizenship of Geneva describe a dramaturgical curve in *Den Svenska Mercurius*. Gjørwell neither supports nor condemns the actions, but he does not provide any explanation for them either. Rousseau's actions agree with Gjørwell's description of a man who is not in full health. Becoming a fugitive and renouncing his citizenship confirmed this picture.

In the last issue of the journal in 1765 there was a change in the perception and description of Rousseau. What began as a review of *Lettres écrites de la Montagne, par J.J. Rousseau* (1764) develops into a condemnation of the author. This also includes a rejection of the style which up until then had been a mitigating circumstance. The reason for the turn is the questioning and denial of Christ's miracles in the New Testament which Gjørwell thought he detected in *Lettres écrites*



*de la Montagne*. This made him side with the actions of the authorities, believing that no government should have to endure the kind of "antics" of which Rousseau was guilty with his writings.

The analysis of the ten years of *Den Swenska Mercurius* paints a picture of how the view of Rousseau changed in a short time. It was a productive and turbulent period in Rousseau's life, and for the Swedish subscribers who were not in contact with circles where there was more information and deeper knowledge about the author and his works, his actions must have appeared strange and often surprising. That group, however, must have become smaller as time passed. Rousseau's fame and notoriety had increased as information became more widespread among Swedish readers. When the ordinance on freedom of the press was issued in 1766, the Swedish press developed quickly. The number of publications rose and the public debate was to a large extent conducted in the press during the period before censorship ended this outspokenness. This extensive material remains to be studied, to give a clearer and more varied picture of Rousseau and the Enlightenment in the Swedish periodical press from 1765 onwards.

STEFAN EKMAN, PhD in Comparative Literature and lecturer in media, aesthetics and narration at the the School of Informatic Technology, University of Skövde. His research is chiefly focused on eighteenth-century Sweden: Carl Michael Bellman's poetry, occasional poetry, and the emerging Swedish press. His current research deals with the first decades of the Swedish daily press as an arena for public debate: what was discussed, who took part, and how people used the new form of media provided by the daily newspapers.